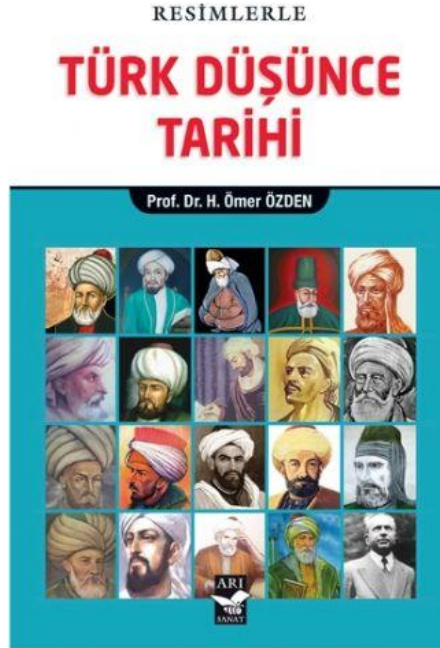

H. Ömer Özden, *Resimlerle Türk Düşünce Tarihi*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2014, 296 s.

Her şeyden önce kitabın, konularına göre resimlerle bezendiğini söylememiz gerekir. Resimler, okuyucunun yorulmasını önlediği gibi, kitabın okunmasını da zevkli hale getiriyor.

Yazar, kitabının Önsöz'ünde, düşünce tarihi veya felsefe tarihi deyince çoğunlukla Batı dünyasının akla geldiğine vurgu yapmaktadır. Oysaki bizim de bir düşünce tarihimizin olduğunu, üstelik bu düşünce mirasımızın içerisinde sanattan dine, felsefeden bilime kadar her alanda ortaya konulmuş düşünce ürünlerinin olduğunu ifade eden Yazar, Türk Düşünce Tarihi'ni İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası olmak üzere iki kısımda incelemeyi gerekli görmektedir. Türk milletinin İslamiyet'i kabul öncesi düşünce tarihi içerisinde destanlara değinen yazar, toplulukların, militleşme süreçlerini, destanlarla tamamladıklarını ve millet olan toplumların destanlarının olmasının doğal olduğunu ifade etmektedir. Yazar destanların milletin muhayyilesinin ürünleri olmalarından dolayı düşünce tarihinin aydınlatılması bakımından önemli olduğuna değinmektedir. Yazar'a göre destanlar, milletlerin tarih derinliklerindeki ruhsal yapısını, duyuş, düşünüş, inanışlarını; estetik zevkin ürünü olan

güzel sanatlarını, aşk, aile, yurt ve devlet anlayışlarını, ahlakını, değişmez milli karakter ve vasıflarını bir bütün olarak hayata bakış açılarını ortaya koyan ortak ürünler olmaları bakımından oldukça önemlidirler.

Kitapta İslam öncesine ait eserlerden ikincisi Orhun Yazıtları olarak değerlendirilmiş. Yazarın ifade ettiğine göre, Orhun Yazıtları Türk milletinin o zamana kadar geçirdiği serüvenin yazıya aktarılmış kültürel kimliğidir. Yazıtlarda Türkçenin ustaca kullanılarak edebi bir hüner ortaya konulduğuna değinilmiştir; bu haliyle yazıtlar, Türk edebiyatının ilk yetkin metinleridir. Bu bakımdan kitapta yazıtların, sadece tecrübelerin aktarıldığı bir öğütler manzumesi olmadığı, aynı zamanda bir düşünce örgüsünü de içerisinde barındırdığı, Türk milletinin sosyal hayatından dini hayatına, sanatına ve ahlaki yapılarına kadar çok değerli ipuçları verdiği belirtilmektedir.

Bu iki önemli kültür değerinden sonra felsefe, bilim, din, sanat alanında öne çıkmış Türk düşünürlerinden seçilmiş toplam 33 şahsiyet tanıtılmaktadır. Bu tanıtım ve bilgilendirmede, erken dönemlerde İslamiyet'i benimseyen Türk düşünürlerinden başlanıp alanlara göre kronolojik sıraya uyulduğu ve en son olarak kitabın Cumhuriyet döneminden iki düşünürle tamamlandığı gözlenmektedir. Tüm düşünürlerin, bilim, felsefe, sanat ve din alanlarına ve sadece Türk kültür tarihine değil, aynı zamanda Dünya kültürüne yaptıkları katkılar öne çıkarılmaktadır. Diğer taraftan, çoğunlukla Batılılara atfedilen pek çok bilimsel ve felsefi konularda kimlere öncülük ettiklerine de dikkat çekilmektedir.

Örneğin 780 yılında doğmuş ve 847'den sonra vefat etmiş olan Harezmi'nin, Hint dünyasında bilinen ve fakat değeri olmayan 'sıfır'a değer kazandırdığı ve bilimsel gelişmelerde bunun çok önemli bir yeri bulunduğu, kitapta ilk göze çarpan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Rönesans döneminde Avrupalıların sıfırı çok kullandıkları, matematik ve fen bilimlerinde büyük kolaylıklar getirdiği ifade edilmektedir. Harezmi'nin 'Hesab el-Cebr ve'l- Mukabele' isimli eseriyle Cebir, bağımsız bir matematik alanı haline gelmiş, rakam yerine x, y, z gibi harflerin kullanılmasını sağlamış ve böylece çok bilinmeyenli denklemlerden bahsedilmiştir. Logaritma'nın da Harezmi'nin adının değiştirilmesiyle Avrupalılarınca ortaya çıkarıldığı belirtilmiştir. Yazar, Avrupalı bir araştırmacının "Aristo'nun durgun-statik evren anlayışından, dinamik-hareketli evren

anlayışına geçişte ilk matematiksel adım, Harezmi tarafından atılmıştır” dediğini de kitabına almıştır.

Yazar, Fârâbî'nin, hayatını felsefeye adadığını, bilgeliği “diğer bütün varlıkların varlığına ve sebebi bulunan şeylerin yakın sebeplerinin varlığına sebep olan uzak sebeplerin bilgisi” olarak tanımladığını belirtmektedir. Fârâbî'nin Batı medeniyetine Türk milletinin de bir felsefe geleneğinin olduğunun tanıtılması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Kitapta Fârâbî'nin musikiyle matematik arasındaki ilgiye dikkat çektiği, besteler yaptığı, kanun adı verilen çalgıyı icat ettiği, lavtayı geliştirdiği ve Fârâbî'nin pek çok müzik aletini ise bizzat icra ettiği söylenmektedir.

Kitapta çok ilginç bilgilere rastlıyoruz. Mesela; Mâturidî'nin, İslamiyet'i yeni benimseyen Türk milletine itikadi açıdan bir yön belirlediğine işaret edilerek aklın dindeki önemi anlatılmaktadır. Birûnî'nin, santraç oyunuyla matematik yöntemi bir araya getirdiği, tıp ve eczacılıkta yeni yöntemler bulduğu, astronomiye ilişkin yeni bilgiler sunduğu ve yerin Güneş etrafında döndüğü gibi görüşlere imza attığı iddia edilmektedir. İbni Sinâ'nın da anatomi, psikiyatri, anestezi, cerrahi, eczacılık, felsefe gibi alanlarda pek çok Batılı bilgine ışık tuttuğu, kitapta yer almaktadır.

Kitapta, Kaşgarlı Mahmud'un Türk kültür tarihi açısından müstesna bir yeri bulunduğu, özellikle Türkçe'nin unutulmaması ve Arapların da öğrenmesi için *Divanü Lügati't-Türk* isimli eserini yazdığına işaret edilmekte ve Türkçenin öğrenilmesinin önemine dikkat çekilerek her Türk genci ve aydınının bu eseri tanınması ve anlamasına da vurgu yapılmaktadır.

Düşünce ve edebiyat alanında öne çıkan bir başka Türk düşünürü olan Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* isimli eserinin bir vasiyetname ve siyasetname niteliğinde olduğu, eserde ahlak ve siyasete dair önemli temerler bulunduğu belirtilmektedir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin sevgiyeye ve hoşgörüyeye dayalı düşünce ve gönül dünyasının, Anadolu'nun bir Türk-İslam diyarı olmasındaki önemine işaret edilerek Yesevî'nin, Türklerin milli benliklerini korumalarındaki önemine dikkat çekilen eserde ünlü şairimiz Yahya Kemal'in, “Ahmet Yesevî'yi iyice incelemek lazım. Bizim milliyetimiz onda gizlidir” ifadesine de yer verilmektedir.

XIII. yüzyılda Artukoğulları döneminde yaşamış Cezerî, bütün kont-

rol sistemlerinde hava, boşluk ve denge prensiplerinden yararlanarak yeni otomatlar yaptığı belirtilmektedir. Yazdığı kitabın, Rönesans öncesinde yazılmış en değerli mühendislik dokümanı olduğu söylenebilir.

Hacı Bektaş Veli hakkında, tüm insanlara ve varlıklara sevgiyle yaklaştığı, insanın can ve tenden meydana geldiği, canın cismani ruh, meâş (yaşam ruhu), ruh-i revan (yürüyen ruh) marifet ve aşk olarak beş kısımda değerlendirilebileceği bilgilerine yer verilmektedir. Tenleri ölse de canları ölmeyenlerin, âşiklar olduğu bilgisi de kitapta vurgulanan hususlardandır.

Yazar, Mevlânâ'nın aşk adamı olduğunu söylemektedir. Mevlânâ'nın aşka dair çok güçlü şiirleri olan şair ve sanatkâr bir mutasavvıf olduğu kadar, aynı zamanda düşünür, bilim adamı ve hepsinden önemlisi de bir gönül adamı olduğu ifade edilmektedir. Mevlânâ, Yunus ve Hacı Bektaş'ın insan sevgisini anlattıkları dönemlerde Avrupa'nın Orta Çağ'ın karanlıkları içinde buldukları, bu dönemde insanın değersizleştiği, sahip olduğu nitelikleri kaybettiği de dile getirilmektedir. Mevlânâ'ya göre insanı yaşatan, aşktır. İnsan, aşkı bir yaşam tarzı haline getirirse, ölüm bile onun yaşamasına engel olamaz. Ancak aşk, söz ile anlatılmaz, yaşayarak anlaşılabilir. Kitapta Mevlânâ'nın bazı rubai ve şiirleri de yer almaktadır.

Yunus Emre, doğum yeri ve mezarının nerede olduğuna dair kesin bilgi bulunmayan bir mütefekkirimizdir. Kitapta, Yunus Emre'nin aşk felsefesi üzerinde durulduğu ve Yunus'un bir aşk filozofu olduğu anlatılmaktadır.

Kitapta, Ahi Evran'ın teşkilatçılığına vurgu yapılarak Anadolu birliğinin oluşturulmasında Ahilik kurumunun oynadığı rol anlatılmış ve Ahiliğin temel ilkeleriyle ahlaki kurallarından bahsedilmektedir. Yazar'a göre Ahiliğin temel felsefesi, Anadolu'ya yerleşmiş, fakat dağınık vaziyette olan farklı Türk aile ve yerleşmiş, fakat dağınık vaziyette olan farklı Türk aile ve boyları arasında esnafılık yoluyla birlik, beraberlik, kardeşlik, dostluk, sevgi ve barış oluşturmaktır.

XIII. yy'da yaşamış olan Nasrettin Hoca, zekâsı ve fıkralarıyla tanınan bir Türk düşünürü ve halk filozofu olarak nitelendirilmektedir. Hoca'nın gülmecelerini oluşturan öğelerin odağında sevgi, yergi, övgü ve ince bir alay vardır. Ancak bu gülmecce öğesi, hiciv gibi kırıcı değil, hoşça gidici, öğretici ve yapıcıdır. Aslında Hoca'nın fıkralarında toplumun problemler-

rine el atıldığı gibi felsefi bir boyut da vardır. Nasrettin Hoca'yı inceleyip tanıyan Amerikalı bir sosyolog olan Herbert Adams Gibbons'un, bir kitabında Hoca hakkında söylediği "Türkler akılcı, gerçekçi, hoşgörülü bir millettir. Nasrettin Hoca fıkralarını okuyunca bu dediklerimi göreceksiniz. Nasrettin Hoca, Türk milletinin minyatürü gibidir" sözüne de yer verildiği görülmektedir.

Süleyman Çelebi'nin yazdığı ve her Müslüman Türk'ün bildiği *Mevlid*, şiirsel bir anlatımla Peygamberimizin hayatına estetik bir incelik kazandırmıştır. Mevlid, Türk kültüründe en çok benimsenen naat olup sadece Peygamberimizin doğum gününde değil, düğünlerde, doğumlarda, sünnet düğünlerinde ve ölümlerde bile okunduğu ifade edilmektedir.

Yazar, dil ve kültür ilişkisine değinerek, Türk kültürünün nesilden nesile aktarılmasında Türk dilinin önemine vurgu yaparken, bunun güzel örneklerinden birinin de Hacı Bayram Veli olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, Anadolu'da Türk birliğini sağlamadaki en önemli yolun, Türkçeyi kullanarak Türkçe eser yazmaktan ve konuşmaktan geçtiğini belirterek bunu en iyi anlayan düşünürlerden birinin de Hacı Bayram Veli' olduğunu ifade etmektedir.

Türk Düşünce Tarihi'nin önemli bir simasının da tabip Sabuncuoğlu Şerefeddin olduğu dikkat çekmektedir. Sabuncuoğlu'nun kitabını o günün bilim dili olan Arapça yerine Türkçeye yazması, onun Türk diline verdiği önemi ve Türkçe ile de bilimsel eserler verileceğini gösterdiği gibi, aynı zamanda Türk tıp tarihi açısından da oldukça önemlidir.

Kitapta Kadızâde Rumî, Ali Kuşçu, Uluğ Bey ve Mirim Çelebi gibi astronomi ve matematik bilginlerine de önemli bir yer ayrılmış ve bu şahsiyetlerin Türk ve Dünya bilim tarihine yaptıkları katkılar, titizlikle anlatılmıştır. Barthold tarafından Ali Kuşçu için "yaşadığı yüzyılın Batlamyus'u" denildiğine, NASA tarafından Ay'daki bir kratere Uluğ Bey'in adının verildiğine dikkat çekilmiştir.

Ali Şir Nevâî'nin şiirin yanında müzikle de ilgilenerek çeşitli besteleri bulunduğu, nakışlar ve minyatürler yaptığı, hat sanatıyla da iştigal ettiği belirtilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in hocası olarak da bilinen Akşemseddin'in tıp tarihine geçen en önemli yönü, bulaşıcı hastalıkların nedenlerini keşfetmiş olmasıdır. Mikrobun tanımını yapmıştır. Onun açıklama-

larını dikkate alan Yazar, mikrobu ilk kez Akşemsetdin tarafından keşfedildiğini belirtmektedir. Bu, mikrobu mikroskop sayesinde ilk kez keşfeden Pastuer'den çok önce olması açısından önemlidir.

Hattat Şeyh Hamdullah, hat sanatında yeni yöntemler bulmuş, Mushaf yazımında reyhanî yazı yerine nesih yazıya önem vermiş, böylece Mushaf yazısına zarafet, sadelik, devamlılık ve sevimlilik gelmiştir.

Kitapta, Türk kültür tarihinin en renkli ve en fazla tanınan isimlerinden biri olan Evliya Çelebi ile seyahatin zevkine varılmakta; Osmanlı Devleti'nin duraklaması tarihine denk düşen Kâtip Çelebi ile akıl, felsefe ve bilimin lezzetine kavuşulmaktadır. Bu yüzden Kâtip Çelebi'nin, bütün ömrünü taasupla, yanlış tutum ve davranışlarla mücadele ederek geçirdiğine dikkat çekilmiştir. Yine, Mimar Sinan bahsi, siyasi açıdan en üst düzeyde bulunan Osmanlı'nın, sanatta da zirve noktası olduğu sonucuna götürmektedir.

Kınalızâde Ali için 17. yüzyılın büyük bilginlerinden Kâtip Çelebi'nin "gerçekleri araştırıp bulan ulu Türk âlimi" sözüne yer verilen kitapta, Kınalızâde'nin *Ablâk-ı Alâî* adlı eserini Aristoteles, Nasıruddin Tûsî, Gazâlî gibi filozofların eserlerinden yararlanarak yazdığı belirtilmekle birlikte ahlakın, felsefi yönü kadar pratik boyutunun da önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Kitapta İtrî'nin, musiki alanında zirve bir şahsiyet olduğuna dikkat çekilerek bu önemli sanatkârın, hem din dışı musiki hem de dini musiki alanlarında muhteşem eserler verdiği ifade edilmektedir. Yazar, Segâh makamında bestelenen 'Tekbir'in, sadece Türkiye'de değil, bütün İslam âleminde üç asırdan beri okunmakta olduğunu ifade etmektedir.

Marifetname isimli eserin yazarı Erzurumlu İbrahim Hakkı bu eserinde pozitif bilimler, tasavvuf, felsefe, din gibi pek çok konuyu işlemiştir. Allah iki âlemi de yaratmıştır. Yüce varlığın bilinmesi de öncelikli olarak insanın kendisini bilmesine bağlıdır. Kendini bilmek ise bedeni tanımaya bağlıdır. Bedeni bilmek, alemi tanımaya, alemi tanımak da hakiki ilimleri bilmeye bağlıdır. İbrahim Hakkı, Allah'ın insanı yarattığında kendi ruhundan üflediğini, insanın bu sebeple de değerli olduğunu söylemiştir. Yazar, İbrahim Hakkı'nın sanat ve bilimin toplum ahlakının iyileştirilmesi yolunda kullanılmasını savunan ve pozitif bilimlerin gerçekliğine ina-

nan, kalkınma ve ilerlemenin bilimle olabileceğini savunan ve yaşadığı 18. yüzyılda bir Rönesans yapmak isteyen ileri görüşlü bir fikir adamı olduğunu ifade etmektedir.

17. asrın en büyük bestekârı İtrî'den sonra Hammamizade İsmail Dede Efendi'nin 18. ve 19. asırlardaki en büyük Türk bestekârı olduğuna kuşku yoktur.

Yazar, Cumhuriyet döneminin önemli akademisyenlerinden biri olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun ömrü boyunca durmaksızın, edebiyattan ekonomiye, hukuktan sosyolojiye, felsefe ve ahlaktan dine çok çeşitli konularda irili ufaklı 3000'den fazla makale ve 40 civarında kitap yayınladığını ifade etmektedir. Fındıkoğlu Türkiye'nin hızlı bir değişim sürecinde olduğunu tespit ederek, ülkemizin bu değişimden zarar görmeden ve milli birlik ve beraberliği sağladıktan sonra çağdaş bir medeniyete yol alan ideal bir kültürden yana olduğunu söylemektedir.

Nurettin Topçu Fransa'da ahlak felsefesi üzerine çalışan ve Sorbonne'da doktora veren ilk Türk'tür. Yazar, Topçu'nun yaptığı tezin yılın en başarılı tezi seçilmesi üzerine, geleneğe göre bu başarısından dolayı kendisine başarısından dolayı ne yapılacağı sorulduğunda Sorbonne Üniversitesi'nin giriş ve çıkış kulelerine Türk bayrağı çekilmesini istemiş ve bu isteği yerine getirilmiş ve bayrağımız, üniversitenin gönderinde 24 saat kalmıştır. Topçu, düşünce örgüsünü Batılı düşünürlerden Maurice Blondel, Louis Massignon ve Henri Bergson'dan; Türk düşünürlerinden ise Mevlanâ, Yunus Emre, Mehmet Akif gibi değerli mütefekkirlerden etkilenerek oluşturmuştur. Topçu'nun kendine özgü olarak belirlediği ahlak anlayışı 'isyan ahlakı'dır. O, isyanla düzen değiştirmeyi, ihtilal yapmayı veya anarşi çıkarmayı değil, iradenin kendi içinde bulunduğu şartlara boyun eğmemesini kastetmektedir.

Sonuç olarak yazar, "düşünmenin insanın en önemli ihtiyacı olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Çünkü dünyayı ve hayatı anlamlandırmamızı, bilimi, hayatımızı kolaylaştıran teknolojik ürünleri, yapıp ettiklerimizin bir ürünü olan sanatı ve inançlarımızı rasyonelleştirmeyi, düşünmeye borçluyuz." diyerek analitik düşünmenin önemini vurgulamaktadır. Yazar kitabında Türk düşünürlerinin pek çok özelliğine yer vermekle birlikte Türk düşüncesinde eksik kalmış yönlerini de tamamlamıştır. Bu kitapta müzik, şiir, siyaset, ahlak, bilim, teknik, düşünce, resim, tıp, mimari, eğitim, ta-

rih, coğrafya, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, hattatlık, minyatür, eczacılık vb. gibi çoğu alanda ilk örneklerini bulabileceğimiz eserleri görmekteyiz. Dili sade ve anlaşılır nitelikte olup Türk düşüncesiyle ilgilenenlere rehber ve aynı zamanda Türk Düşünce Tarihi derslerinde kullanacak bir kaynak durumundadır.

Yine yazar kitaba alınması gerektiğini düşündüğü pek çok filozof, bilim adamı, mütefekkir, mutasavvıf, sanatkâr olması gerektiğini ve bunu ileriki baskılarda genişleterek vereceğini ifade etmektedir.

Öğr. Gör. Mehmet Evren

Aksaray Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü

